

Plantefarging av plantefibre

Det har gjennom en del år vært en økende interesse for plantefarging av tekstiler. Denne fornyede interessen kan dels kobles til miljøhensyn, dels til historisk interesse hos personer som er opptatt av middelalder og vikingtid eller som en hobby som gir rom for skapertrang og kreativitet.

I det gamle bondesamfunnet med stor grad av selvforsyning, ble det karded og spunnet, farget og vevd tekstiler av ulikt slag. Kvinner lærte seg arbeidsmåtene gjennom arbeidsfelleskap som inkluderte både barn og voksne. Ull var det vanligste materialet, men hamp og lin ble også dyrket for framstilling av tekstilprodukter.

Blåfarget garn ved bruk av vaid. Foto: Inger Smedsrud

Farging av garn og stoffer har vært gjort siden tidenes morgen, men det har vært stor forskjell på hvem som hadde råd til de mest kostbare tekstilene og fargestoffene og hvem som måtte nøye seg med ufarga klær.

Lokale og importerte fargestoffer

De store oppdagelsesreisene ble kimen til import av nye og attraktive fargestoffer som indigo (opprinnelig fra India). Før indigo var kjent i Europa ble planten vaid (*Isatis tinctoria*) brukt til å farge tekstiler blå. Planten krapp (*Rubia tinctorum*) ble brukt til å farge tøy rødt i vikingtiden. Begge plantene har blitt importert fra sørligere områder i Europa og dyrket i Norden for å brukes til farging.

I løpet av annen halvdel av 1800-tallet kom anilinfarger, syntetiske fargestoffer, på markedet. Dette innebar at det ble enklere og billigere å farge tekstiler. Hjemmefarging fortsatte inn i den industrielle tidsalderen, selv om det også i lang tid hadde eksistert fargerier med profesjonelle fargere. I heftet «Norske farvere» (1994) skriver Ola Holst at den første farger som er kjent i Norge var Giert Jacobsen fra der Gou i Nord-Tyskland, som fikk borgerskap i Bergen i 1618. Presten Andreas Wulfsberg, Ole Evenstad m.fl. ga opplæring i farging ved «Enighedsfabrikken i StorElvdal» fra 1783, da Engebret Olsen Westgaard kom utlært hjem fra København. Han drev senere det første fargeriet i Mjøsbygdene på Kurud i Vang, sammen med presten Abraham Pihl (Holst s. 5). Industriproduserte tekstiler ble etter hvert så billige at hjemmeproduksjon av garn og klær ble ulønnsomt.

I tillegg til kunnskapsoverføring gjennom arbeidsfellesskap, er det mange eksempler på håndskrevne oppskriftsbøker, og fra midten av 1700-tallet ble det også utgitt bøker om emnet. I 1768 ble for eksempel boka «Fuldstændig Fruentimmer Farvebog» utgitt i København.

Lin og hamp ble dyrket og foredlet

På slutten av 1700-tallet premierte Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab enkelte kvinners innsats knyttet til gårdsdrift, oftest veving. Søkeren måtte sende inn prøver av arbeidet og opplyse hvor mange alen som var vevd og gjerne opplysninger om hvordan stoffet var farget. Arkivet til Selskabet finnes ved Gunnerusbiblioteket i Trondheim. Susanna Johanne Holter f. Pohlmann ble gift med soknepresten i Gausdal, Andreas Pihl, i 1772. Han var da enkemann. Susanna Pihl ble enke i 1781 og søkte om premie fra ovennevnte Selskab i 1782. Hun oppga at det ble brukt ull fra gårdens sauer og hjemmeavlet hamp og lin.

Gerhard Schøning skriver i «Reise gjennom Gudbrandsdalen 1775» at det ble dyrket lin og hamp i Gausdal. I H. F. Hiorthøys «Physisk og Ekonomisk Beskrivelse over Gulbrandsdalens Provstie i Aggershus Stift i Norge», utgitt i 1785, nevnes ulike plantefarger under omtalen av Gulbrandsdalens Vexter. Han skriver også at hamp (Canabis) ble brukt i stedet for lin.

Å farge lin var ikke helt enkelt. Det er ikke tilfeldig at lintøy ofte fikk beholde sin naturlige farge, eller ble kokt i lut og bleket for å bli hvitere.

Garnet beises før farging

I tillegg til å oppnå fargenyansene man ønsker, er det også viktig å finne farger med god lysekhet. Vanligvis vil fargestoffene vi får fra planter, bark og lus ikke kunne binde seg og gi gode og varige farger uten at tekstilfibrene først er behandlet med en beis. Beiser kan vi få fra metaller som alun, jern, kobber, tinn og krom. Av helse- og miljømessige årsaker, brukes det nå mest alun og jern. I tillegg har plantefargere fått en ny og spennende beis i titan.

Alun/alunsulfat er en av de mest brukte beisene til animalske fibre som ull. Til cellulosefibre som hamp og lin må vi bruke alunacetat og natriumkarbonat, eller en kombinasjon av tannin, alunsulfat og natriumkarbonat, for å få et godt fargerresultat. Den enkleste måten å beise lin og hamp på i dag er å kjøpe alunacetat fra et firma som forhandler kjemikalier til plantefarging.

Toll-listene fra 1700-tallet forteller om import av alun og pottaske og eksotiske fargestoffer som indigo, kochenille og orlean, galleple og sumak. Siden både galleple og sumak blir brukt som tanninkilder i beising av cellulosefibre, betyr det at de nødvendige beisemidlene for å få gode farger på lin og hamp var tilgjengelige. Et annet spørsmål er om kunnskapen var tilstede.

Det vi vet er at barkfarging av seil og fiskeredskap har utbredte og lange tradisjoner. Kypefarging med indigo og vaid på ull, var også kjent utover bygdene.

Charlotte Todderud på Åker gård i Hedemark, forteller i dagboken sin fra slutten av 1700-tallet at hun har sendt hamp og lin for å bli farget blått hos forskjellige profesjonelle fargere. Det var trolig det mest vanlige. Spennende er det derfor at Gerhard Schøning i 1775 skriver at de holder på med blåfarging av lin på Gausdal prestegård.

Prosjekt plantefarging av lin og hamp

Prosjektet «Plantefarging av lin og hamp – inspirert av Susanna Pihl» tar utgangspunkt i 29 små prøvelapper som er bevart i Gunnerusbiblioteket i Trondheim. Siden med stoffprøver ble vist i tekstilutstillingen «Tusen tråder» på Maihaugen i 2013/2014. Hildegunn Eggum besøkte utstillingen og fikk lyst til å prøve ut fargeoppskrifter som kunne gi tilnærmet samme resultat som noen av stoffprøvene fra 1782. Eggum har lang erfaring med dyrking og beredning av lin og har i mange år arbeidet med farging av garn.

I alt var det fire prøver med farget lin/hamp. Interessen er spesielt knyttet til prøve nr. 4 «brun med børk Farvet til Forklæder 36 al 6 qtr bred af Hamp hjemavlet». I tillegg til forklestoffet med blå striper, var det et rutete blått-hvitt stoff til tørkle i lin, en av korndreielprøvene var i branngult lin med sort ull og et stoff i lin til klær i blått og gult (men gulfargen har blitt borte). I alt var det vevd om lag 1400 m stoff ved prestegården i Østre Gausdal i løpet av en vinter. Susanna Pihl hadde hjelp av stedøtre og tjenestejenter i produksjonen.

Eggum og flere andre medlemmer i Naturfargegruppa i Norges Linforening samlet i 2016 fargeoppskrifter og fargeingredienser som var tilgjengelig også på 1700-tallet. Det ble også kjøpt inn hamp- og linfiber, spunnet garn og prøvefarget på en systematisk måte.

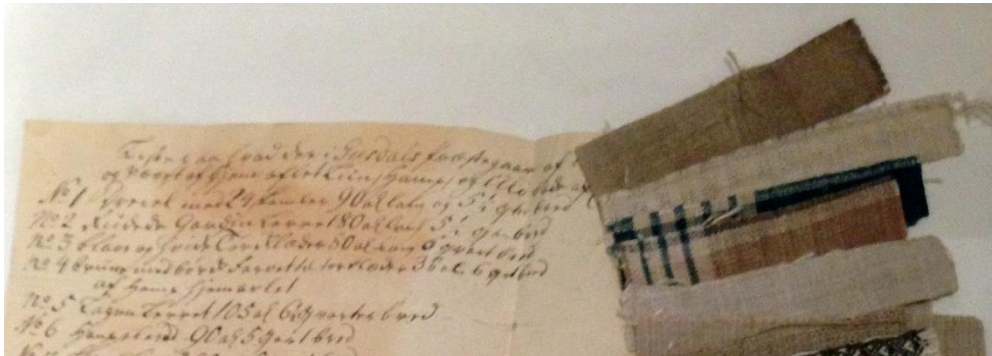

Sekker med oppmalt bark av forskjellige treslag. Foto: Hildegunn Eggum

Prosjektet omfatter farging av brunt med bark, blått med vaid og indigo og en serie med gult. Det vil bli farget med bark fra bjørk, svartor, gråor, eik, trollhegg, selje, rogn og hegg. På 1700-tallet ble det brukt både kobber- og jerngryter til farging og det samme vil bli brukt i prosjektet.

Analyse av Pihls stoffprøve

Hildegunn Eggum og Bjørg Kristiansen White har sett nærmere på Pihls stoffprøver i Gunnerusbiblioteket.

Del av Susanna Pihls søknad. Foto: Hildegunn Eggum

Analysen av prøve nr. 4 (forklestoff) viser en trådtetthet på 20 tråder per cm. Det håndspunnede garnet er glatt, tynt og noe ujevnt. Ved å ta hensyn til innveving og krymping, ble det anslått at det kunne ha vært brukt en vevskje 90/10 med en tråd i hovel og to tråder i tann til dette stoffet. Det ferdigvevde forklestoffet var ca. 91,5 cm bredt og 22,5 m langt. Ut fra stoffprøven er det ikke mulig å fastslå om det har vært striper gjentatt flere ganger i stoffets bredde eller om stripene bare fantes på sidene.

Eggum og White hadde med seg egne fargeprøver farget med bark av selje, bjørk, or, eik og trollhegg, samt indigofarget lingarn for å sammenligne disse med Pihls stoffprøver. Brunfargen på prøven i Trondheim lå nærmest en prøve som var beiset (12% alun, 5% tannin og 6% pottaske) og farget med eikebark og etterbehandlet med jern (1,5%).

Nærbilde av noen av Susanna Pihls prøvelapper fra 1782. Foto: Hildegunn Eggum

Eggum kjøpte inn hampefiber fra Sverige (dyrket i Romania) og England, samt noe ferdigspunnet og ubehandlet garn. Lingarn skal brukes både til bleke- og fargeforsøk. Flere personer var høsten 2016 i gang med å spinne lin og hamp. På høsten 2016 ble det gjennomført en samling med utprøving av farging med bark. Samlingen omhandlet utprøving av ulike barktyper sammen med ulike beise- og fargemåter som brukes i dag.

Neste fargesamling i 2017 skal dreie seg om utprøving av 1700-talls oppskrifter. Det skal også blekes stoff og lages prøveinnfarginger og lages prøverenninger for å se på vevskjeer og innvevingssvinn. Målet er at det skal veves ferdig stoff og sys forklær i løpet av året.